

Ogenj, rit in kače niso za igrače

Domen Tomič

»Včasih je bilo čisto drugače, ker smo bili ponižni in poštteni!«

Verjamem, da je že vsakdo izmed nas slišal temu podobno poved, naj si bo to od svoje tete, stare mame, sosede ali pa morda dveh starejših gospa, ki sta ravno kramljali ob jutranji kavi v vaški gostilnici.

Milena Miklavčič, pisateljica, pravljíčarka, publicistka, novinarka in raziskovalka, ki piše že vrsto let, je bila ena izmed prvih, ki je želela ovreči ta mit ter iz prve roke izvedeti kaj več o tistih *prepevedanih stvarih*. Želja in misel, da bi lahko izvedela, kaj sta ljubezen in spolnost pomenili našim prednikom, sta v njej kot plamen ognja, ki se bori z neizpodbitno močjo nevihtnih sunkov vetra, goreli kar nekaj časa. Kaj kmalu je ugotovila, da naloga ne bo niti približno lahka, saj ljudje neradi govorijo o svoji preteklosti, sploh pa o stvareh, ki bodo morda pri marsikom povsem spremenile pogled na še ne tako daljno preteklost. Kljub vsem preprekam pa ji je uspelo opraviti kar 50 različnih razgovorov s sogovornicami, starimi med 75 in 98 let, katerih imena so izbrana povsem naključno. Knjiga ima še toliko večjo vrednost, saj so v pripovedih vključene povsem pristne domače besede (v besedilu jih najdemo v poševnem tisku). Ne samo da nam na zanimiv način prikaže zgodovinska dejstva iz prve polovice dvajsetega stoletja na širšem območju Žirov, ampak premore tudi ogromno medicinskih doktrin prebivalcev iz tamkajšnjih krajev, ki bi v nasprotnem primeru po vsej verjetnosti potonile v pozabo.

Danes, ko smo priča sodobni informacijski tehnologiji ter naprednemu šolskemu sistemu, ni nikakršen tabu, da ne bi bili že osnovnošolski otroci seznanjeni s spolnostjo. Še pred nekaj desetletji je bilo to čisto drugače. Ljudje so prve informacije o spolnosti dobili iz konkretnih dogodkov, ki so jim bili priča v hlevu. Matere so še posebej nerade govorile o tem s svojimi hčerami. Šele ko je napačila poročna

noč, so z veliko muko svojim hčeram z jezika stresle nekaj »koristnih nasvetov«, v smislu, da se naj povsem predajo možu in da bo na začetku bolelo, vendar bo hitro minilo. Včasih so razumeli rek, da je žena pokorna možu, povsem dobesedno. Ženska je imela tri dolžnosti, in sicer da je bila gospodinja, da je možu dajala užitke in da je rojevala otroke. Možje so spolno slo doumeli kot vsakdanjo potrebo, zato se tudi nikoli niso predajali užitkom. Veljalo je celo, da so, če niso zaključili spolni odnos v manj kot petih minutah, veljali za slabiče. Na las podobno je bilo pri ženskah. Njihova naloga je bila samo ta, da so se *ulegle*, vse tiste, ki so poskušale dejavno sodelovati, so veljale za *lajdre*. Ženske so imele spolnost za eno hujših pokor, ki jim jo je naložil Bog. Spolnega odnosa se niso veselile, saj je bil boleč, poleg vsega pa se moški niso niti potrudili, da bi lahko v njem uživale tudi ženske. Seveda pa so, kot v vsaki stvari, bile tudi tu izjeme. Nekateri možje so bili do svojih žena nežnejši in so jim znali izkazovati ljubezen. Toda kaj, ko se je »foušija«, kot gobe po dežju, takoj razvnela med ostalimi ženskami na vasi. Take može so bržkone označile za *copate*. A zdi se, da so se ženske tistega časa poleg spolnosti bale nečesa drugega še mnogo bolj. Po njihovem mnenju jim je vsaka nosečnost za kakšno leto skrajšala življenje. Tem »vaskim pričevanjem« so pripomogla dejstva, da so se jim začeli redčiti lasje, maternica ter prsi so se jim povesile, presenetljivo hitro so izgubile zobe (nekatero ženske so bile že pri sedemnajstih letih brez vseh zob), mehur pa tudi ni več najbolje opravljal svoje vloge. Katoliška vera je bila globoko zasidrana v srcih vaških ljudi, zato so se dekleta najbolj bala spodrsnjave pred samo poroko. Najboljša kontracepcija, ki so jo poznali, je bila vzdržnost. Prvi kondomi so se sicer v Žireh pojavili leta 1934, vendar med moškimi niso bili preveč zaželjeni, saj naj bi bili *kardibtni* za njihovo čast. Poimenovali pa so jih kar *francoske srajčke*. A kljub vsemu se je zgodilo kar

nekaj spodrsrljavev, o čemer priča dejstvo, da naj splav sploh ne bi bil tako nevsakdanji. Danes se nam sam poseg ne zdi nič kaj pretirano pretresljivega. Verjamem pa, da se ženske pred nekaj deset leti nikakor ne bi mogle strinjati z menoj. »Poznal sem tistega, h kateremu so hodile *nosne* ženske, da bi na skrivaj odpravile nezaželeni porod,« se spominja Luka. Samo predstavljamo si lahko, kako zelo neprijeten in boleč je moral biti sam poseg. Ta človek je vzel v roke *količ od marele* in šel z njim neposredno v nožnico. Ženske so se s tem posegom sicer rešile nosečnosti, pa vendar ni bila nobena redkost, da je ta poseg žensko stal življenja. Še večje gorje pa se je zgrnilo nad njih, če so postale jalove. Za jalovke se je med ljudmi govorilo, da so preklete in ničvredne.

Nekdaj se mladi niso ženili zaradi ljubezni, ampak so starši izbirali ženine oziroma neveste, ki so s seboj prinesli dovolj dote, da se je kmetija povečala. A kljub vsemu ni vse tako črno, kot je videti na prvi pogled. Kljub vsemu so obstajale srečne ljubezni. Marija pripoveduje, kako jo je njen Jože začel osvajati, ko je štela komaj 15 let. Nedolgo zatem je prišlo do prvega poljuba in tudi poroka je bila že na obzoru, pa tudi domači so Jožeta vzljubili in vzeli za svojega.

Zdi se, da znani moški pregovor, ki pravi, da obleka naredi človeka, še pred nedavnim ni bil ravno zakoreninjen med vaščani. Moški so na primer imeli v doti po dve do tri pare srajc in potem jih do konca življenja niso več kupovali. Marija se spominja, da si noben moški, ki jih je poznala, ni niti enkrat samkrat obul nogavic. *Zakmašne* obleke niso nikoli prali, rokav so imeli pogosto umazan od smrklja ali pa od čikanja tobaka. Za moške v tistih časih je bilo povsem običajno, da so le občasno nosili *gate*. Medtem ko je to pri ženskah bila še toliko večja izjema kot pa pravilo. Poleg dejstva, da je bila njihova garderoba precej skopa in ne bi zadovoljila sodobnih smernic življenja, pa se še toliko bolj zavedam, da si predvsem mlajše generacije, vključno z menoj, težko predstavljajo toaletne prostore brez speljane kanalizacije.

Morda pa je le kdo izmed nas imel to srečo in je na lastne oči, pred kako staro kmečko hišo, videl nekdanje stranišče. Seveda je govora o stranišču na štrbunk. **To je bilo po navadi poleg hiše, iz katere pa se je predvsem poleti valil neizmeren smrad. Nič nenavadnega ni bilo, če tega sploh ni bilo. Ženske so bile že za tiste čase »bolj kulturne« in so se pri opravljanju velike ter male potrebe umaknile za hišo, odšle v bližnji grm ali pa so potrebo opravile kar v hlevu, medtem ko so jo moški opravljali kjerkoli. Tisti malo bolj ozaveščeni so se umivali vsaj vsako soboto in še to le do kolen. Veljalo je namreč, da je umivanje vseh predelov nad koleni nečisto in nespodobno. Lahko si samo predstavljamo, kako zelo so naši predniki smrdeli zaradi izjemno slabih higienskih navad. Neumivanje je za seboj potegnilo mnogo posledic. Ena izmed najbolj motečih je bila ta, da jih je nenehno srbelo med spolovilom. Poleg tega pa je slaba higiena prinesla tudi razne bolezni. Anita se spominja, kako je sosedica zaradi malomarnosti z virusom hepatitisa A okužila sebe in še štiri druge malčke. Vsekakor pa tudi spolno prenosljive bolezni niso bile prava redkost tistega časa. Kdor je mislil, da najstarejše obrti na svetu ni bilo tudi pri nas, ga lahko brez večjih zadržkov takoj označim za lahkomišelnega. Vedelo se je, da v Rakluku mati in hči v svoji hiši nudita spolne usluge. Pred njuno hišo so bili venomer parkirani prestižni avtomobili, nemalokrat tujih registrskih oznak, iz katerih so hodili *kravatarji* v belih srajcah. Hči je kasneje umrla za sifilisom. Večna pa bo ostala uganka, koliko moških je okužila s to boleznijo. Spolnih bolezni pa niso prenašale le**

prodajalke ljubezni, temveč so k temu pripomogle tudi pestre migracije prebivalstva tistega časa (ekonomski migranti, ki so delali v francoskih rudnikih, vojaki v času prve svetovne vojne in tako dalje).

Življenje na podeželju je bilo pravzaprav povsem podrejeno letnim časom ter zapovedanim in nezapovedanim praznikom. Duhovnik ni predstavljal le avtoritete, nemalokrat je imel tudi vlogo razsodnika ter psihologa. Znan je primer, ko je neki neuki par šele po posredovanju

Milena Miklavčič,
pisateljica,
pravljničarka,
publicistka,
novinarica in
raziskovalka, ki piše
že vrsto let.

duhovnika in po njegovih naukih lahko zanosil. Ime-

na novorojenih otrok so črpali kar iz *Družinske pratile*. Med ljudmi so se ohranjali in prenašali reki, ki so jih s pridom udejanjali v vsakdanjem življenju. Že takrat so dobro vedeli, da ne smeš nikoli preveč posteljati otroku, saj je pravilno, da se sami postavijo na noge. Očetje so bili pogosto precej kruti in neusmiljeni do svojih otrok, medtem ko so bile matere milejše. Kakor koli gledamo, pa je bila še pred nekaj desetletji večina otrok nezahtevnih in skromnih. Za njih je bila velika nagrada že to, da so lahko zjutraj malo dlje poležali v postelji. Na kmetih se je namreč vstajalo že zelo zgodaj. Vse tiste, ki pa so nemalokrat zjutraj radi še malo podremali, se je kaj kmalu pripeljal vzdevek »lenuh«. Na prvi pogled se zdi, kot da so ljudje nekdanj samo delali, na družabno življenje pa povsem pozabili. To tezo lahko takoj ovržemo. Dekleta so predvsem pozimi zelo rade klekljale. Fantje pa so bili zaposleni s šranganjem dekletom, ki so se omožile v sosednjo vas. Ne zdi se mi nič nenavadnega, če se kdo izmed fantov ne spomni svoje prve štelgne oziroma vojaškega nabora, kajti prav tedaj so se lahko fantje prvič uradno napili.

Tako bogatim kot tudi tistim, ki so lahko segli malo manj globoko v žep, je bilo skupno to, da so neradi v svojo hišo sprejemali berače. Še manj radi pa so jih odganjali stran od hiše, saj je nekako obveljalo prepričanje, *da bo tisti, ki odžene berača od hiše, preklet*. Veliko dekel in hlapcev se je, ko so postali onemogli in niso imeli kam, prelevilo v berače. Prav tako pa je mednje prišlo tudi veliko bajtarskih otrok, ki niso mogli ali pa tudi niso znali dobiti službe pastirja.

Če ne drugega, pa si z gotovostjo upam trditi, da advokatom že v prvi polovici dvajsetega stoletja ni primanjkovalo posla. Ljubosumje in

tožbe med najbližjimi sosedi so bile že nekdanj Slovincem povsem pisane na kožo. Meja človeške zavistnosti ne pozna meja, zato so se ljudje tožili zaradi povsem banalnih stvari. Spet drugi so zaradi stalnih tožb skoraj ubožali. Lidija, ki je rodila nezakonskega sina, je bila pogosto tarča zbadljivk in opravljanj. Po vsej verjetnosti jo je jeza gnala tako daleč, da je vsakega, ki jo je vlačil po zobeh, tožila. A to je tudi je imelo svojo ceno, saj je morala za tožarjenje prodati najlepši njivi.

Knjiga *Ogenj, rit in kače niso za igrače* nam na enkrat in neposreden način v pripovedi sedaj že starejšega dela prebivalstva prikaže, kakšen je bil nekoč slog življenja v širši okolici Žirov. Verjamem, da se je pri branju knjige marsikomu izkrivil idealistični pogled na nekdanje življenje na podeželju. Nikakor pa ne gre zameriti našim babicam, ki nam pogosto zelo rade z veliko vnamo opevajo svojo mladost. Brez dvoma so obstajali tudi srečni zakoni, kjer sta se mož in žena ljubila in hkrati izkazovala veliko mero ljubezni svojim naslednikom. Danes imamo pogosto povsem izkrivljen pogled na spolnost naših prednikov. K temu so v veliki meri pripomogli mnogi, ki bi že zdavnaj morali pisati o tej temi, a so se znašli v zadregi, ko je bilo treba odpirati vrata svojih babic in dedkov. Ko malo bolj nazorno pogledamo v preteklost, kaj kmalu ugotovimo, da so bili pravzaprav na las podobni nam, imeli so tako dobre kot tudi slabe lastnosti, ki so jim dajale pravi pridih pristnosti. Iz napak se učimo, smo se učili in se tudi še bomo učili, pri tem pa verjamemo, da če so zmogli nekdanj, bomo tudi mi danes. Kot pravi tudi sama avtorica, nas knjiga želi poučiti, da se iz vsake še tako slabe stvari rodi nekaj dobrega, zato ne smemo nikoli obupati ter takoj vreči puške v koruzo. Vsekakor bodo nekateri ob branju knjige pretreseni, saj sprva ne bodo mogli doumeti, da je bilo življenje nekoč tudi v resnici tako kruto in težaško. Po drugi strani pa bodo nekateri na knjigo gledali s popolnoma drugega zornega kota in bodo pri tem poskušali iz nje izluščiti čim več življenjskih modrosti. Brez dvoma pa si upam trditi, da ne bo noben bralec po prebrani knjigi ostal povsem ravnodušen.